

امام علامه ملا علی قاری هروی مکی حنفی



نویسنده : عبدالکریم غریق - هالند

علی بن سلطان محمد ملقب به نورالدین و معروف به ملا علی قاری هروی مکی حنفی شیخ القراء، امام، علامه، نویسنده، عالم، محدث، مفسر، خوشنویس، فقیه، جامع معقول و منقول و عالمی برجسته و توانای عصر خود بود، و لقب قاری می رساند که وی از علمای برجسته، راسخ و وارد در علم قرائت بوده، و ان در اثرش نیز نمایان است. نامبرده در شهر هرات متولد گردید و در همان جا تعلیم قران و قرائت را در نزد قاری مشهور ان زمان حافظ معین الدین پسر حافظ زین الدین هروی به پایان رسانید، و دیگر کتب و علوم متداوله را در شهر هرات در اواخر عهد تیموریان در نزد علمای متبحر زمان که در ان عصر در هرات کم نبودند، خصوصا شیخ الاسلام شیخ احمد بن یحیی بن محمد سعدالدین مسعود بن عمر تفتازانی هروی فراگرفت، و در همان ایام خاندان تیموری در هرات حکومت می کردند، و هرات در ان زمان یکی از مراکز مهم علوم و ثقافت در دنیا محسوب می شد.

ولادت علامه ملا علی قاری نیز هم زمان با عصر شگوفائی علمی در هرات بود، اما این وضعیت زیاد دوام نکرد، و هرات محل کشمکش قوای ازبکيه ماوراء النهر و صفویان قرار گرفت با تسلط قزلباشان صفوی در هرات و ظهور حکومت اسماعیل بن حیدر اولین شاه صفوی مسلمانان هرات بخصوص علمای اهل سنت و جماعت مورد تعقیب های ظالمانه مذهبی قرار گرفتند، تعداد زیادی قتل عام شدند و جمع کثیری از مردم و خاصتا علماء ان سرزمین علم و فرهنگ را ترک نموده و به دیار غربت شتافتند؛ چنانکه نویسنده و مؤرخ معروف ایرانی دکتر ذبیح الله صفاء درباره اوضاع ان روز هرات در کتاب مشهور خود «تاریخ ادبیات ایران» می نویسد: هنگامی که شاه اسماعیل صفوی بعد از شکست محمد شاهی بیک (محمد خان شیبانی) بسوی هرات می رفت، یکی از ملازمان را وزیرش نجم ثانی برای اعلام ورود پادشاه بدان شهر گسیل داشت، با رسیدن این فرستاده که قلی خان نام داشت، بیم و هراس بر شهر مستولی شد، چه از راه نارسیده چند تن را سر برید، و قاضی هرات را که در لعنت بر اعدای دین و دولت تعلق ورزیده بود با خطیب شهر در مسجد گردن زد، و سپس کلانتر و شیخ الاسلام را پیش چشم هرویان همان جا بقتل آورده و پنج هزار تومان نقد که مردم برای نجات شیخ الاسلام گرد آورده بودند، تصرف نمود، و گفت: هرکس لعنت بر خلفای ثلاثه (حضرت ابوبکر



صدیق، حضرت عمر فاروق و حضرت عثمان ذی النورین) می کند، یک تومان از این زر به او می دهم، شیعیان خبر دار شدند، لعن کردند، و هر سری یک تومان زر گرفتند، و آن چنان واهمه در دل مردم هرات کار کرد، که چون او را می دیدند، قالب تهی می کردند، و در آن چند روز قریب به ده هزار نفر از کدخدای سنی را کشت، که می گفت: لعنت کنید، تا ایشان اندکی ایستاده گی می کردند، بدست خود گردن می زد، تا می گفت: او همان دم به آواز بلند ناچار لعنت می کردند. اما سفاک تر از میان پیروان شا اسماعیل در راه مبارزه با اهل سنت و کشتار بی امان آنان نجم ثانی امیر یار محمد اصفهانی وزیر معروف او بود، وی در جنگهای فرارود با سنیان آن دیار رفتارهای بسیار خشن داشت و بسی از آن بیچاره گان را گروه گروه به تیغ قزلباشان سپرد، از جمله بدترین قتل عامهای نجم ثانی در آن دیار و کشتار گروه ها کشتار گره قریشی است، وی حتی از کشتار جمعی از سیدان سنی مذهب آن قلعه هم خود داری نکرد، و گفت: سید سنی را ما سید نمی دانیم! و سپس آنها را که در مسجد تحصن بسته بودند یکجا طعمه شمشیر ها کرد، چنانکه در آن قتل عام مجموعاً پانزده هزار تن بجرم سنی بودن طعمه هلاکت چشیدند.

با چنین اوضاع و احوالی یکی از کسانی هم که فرار را بر قرار ترجیح دادند، و حد اقل توانستند از دم تیغ ظالمان صفوی بگریزند، ملا علی قاری هروی بود، که به مکه مکرمه هجرت نمود، مؤرخین تاریخ دقیق هجرت او از هرات به مکه را ذکر نکرده اند، اما مسلم آن است که این هجرت بعد از سال ۹۵۲ هجری قمری به مکه مکرمه بوده است. ملا علی قاری هروی وقتی به مکه مکرمه هجرت کرد، زنده گی را در آن دیار شروع نمود، به حلقات علمی علماء و دانشمندان آن سرزمین متبرک داخل گردید، و از بستان دانش آنها بهره گرفت، او در دیار هجرت همین راه را انتخاب نمود، و به دانش گرد اوری احادیث، علوم تفسیر و فقهات اشتغال ورزید، و چنان بود که او را کسی بدون کتاب و یا حلقه درس عالمی نمی دید، تا اینکه یکی از مشهور ترین علمای عصر خود و از جمله مولفان بسیار معروف گردید. امام ملا علی قاری هروی از بزرگ ترین عالمان و اساتید عصر خود علوم و معارف اسلامی را در مکه مکرمه نیر فرا گرفت، که مهمترین آنها شیوخ و افاضل ذیل می باشند:

- ۱ - امام، محقق، فقیه و مفتی معروف شیخ شهاب الدین ابوالعباس احمد بن محمد بن محمد بن علی بن محمد بن علی بن حجر هیشمی سعدی انصاری شافعی مصری مکی مشهور به این حجر هیشمی متوفی سال ۹۷۳ هجری قمری.
- ۲ - علامه، محدث و فقیه مشهور شیخ علاء الدین بن حسام الدین عبدالملک بن قاضی خان قرشی جونغوری رهانغوری هندی مدنی مکی مشهور به علی متقی الهندی صاحب کتاب معروف کنز العمال من سنن الاقوال والافعال متوفی سال ۹۷۵ هجری قمری در مکه مکرمه.
- ۳ - عالم و محدث مشهور شیخ محمد سعید بن مولانا خواجه حنفی خراسانی مشهور به میر علان متوفی سال ۹۸۱ هجری قمری در شهر اگره هندوستان.
- ۴ - علامه، مفسر و فقیه مشهور شیخ زین الدین عطیه بن علی بن حسن سلمی مکی شافعی مشهور به شیخ المسلمین و مفید الطالبین عالم و فقیه زمانه اش در مکه مکرمه و متوفی سال ۹۸۲ هجری قمری در آن شهر.



- ۵ - علامه، محدث، مسند و فقیه قاضی شیخ ملا عبدالله بن سعد الدین عمری سندی مکی حنفی عالم، نویسنده و پژوهشگر متوفی سال ۹۸۴ هجری قمری در مکه مکرمه.
- ۶ - علامه، مفسر، مؤرخ، مدرس و مفتی شیخ ابو عیسی قطب الدین محمد بن علاء الدین احمد بن محمد نهروانی هندی مکی حنفی مشهور به قطبی متوفی سال ۹۹۰ هجری قمری در مکه مکرمه.
- ۷ - علامه فقیه شیخ شهاب الدین احمد بن بدر الدین عباسی شافعی مصری هندی متوفی سال ۹۹۲ هجری قمری در احمد اباد هند، و آنچه را ملا علی قاری از وی آموخت در مکه مکرمه بود.
- ۸ - علامه محدث و فقیه شیخ محمد بن ابی الحسن محمد بن جلال الدین محمد بن عبدالرحمن بکری صدیقی شافعی مصری متوفی سال ۹۹۳ هجری قمری در مکه مکرمه.
- ۹ - علامه فقیه و واعظ مشهور شیخ سنان الدین یوسف بن عبدالله اماسی رومی حنفی مکی متوفی سال ۱۰۰۰ هجری قمری در مکه مکرمه.
- ۱۰ - علامه محدث و مسند شیخ سید زکریا علی بن حسام الدین متقی حنفی حسنی از شاگردان شیخ اسماعیل بن عبدالله زوانی.
- ۱۱ - علامه شیخ سراج الدین عمر یمنی شوافی استاد القراء از اساتید برجسته علم قرائت در مکه مکرمه و استاد ملا علی قاری هروی بود، و علامه ملا علی قاری هروی که به علم قرائت توجه خاصی داشت، در نزد او قرآات سبعه را آموخت. اما شاگردان علامه ملا علی قاری هروی، چنانکه به اثر دانش و فهمش او را امام عصر و فرید دهر می گفتند، و موصوف عالمی بزرگوار، محدث، فقیه و مفسر بود، و در اکثر علوم ید طولایی داشت، و به علوم و معارف زمانه اش آگاه بود، به همان سبب بیشتر اشخاصی که به جستجوی فراگرفتن علم و دانش بودند، از محضر درشش مستفیض می گشتند، لهذا شاگردان او بشمارند، و ما به ذکر عده از بزرگان شان اکتفا می کنیم، که از جمله ایشان اند:
- ۱ - امام، خطیب و مفتی شیخ محی الدین عبدالقادر بن محمد بن یحیی بن مکرم بن محب بن محمد بن حسن طبری شافعی مکی امام و خطیب مسجدالحرام متوفی سال ۱۰۳۳ هجری قمری مدفون در جنت المعلی مکه مکرمه.
- ۲ - علامه فقیه شیخ الاسلام قاضی عبدالرحمن بن عیسی بن مرشد عمری مرشدی مکی حنفی معروف به خاتم العلماء مفتی مکه مکرمه که در سال ۱۰۳۷ به شهادت رسید.
- ۳ - شیخ محمد ابو عبدالله ملقب به عبدالعظیم مکی حنفی بن ملا فروخ بن عبدالمحسن بن عبدالخالق موروی که اصلا از موره که از توابع روم (اسیای صغیر یعنی ترکیه امروزی) بوده، و در سال ۱۰۱۶ هجری قمری وفات یافته است.
- ۴ - سید معظم حسینی بلخی.
- ۵ - سلیمان بن صفی الدین جای ورد که از طرف علامه ملا علی قاری هروی اجازه تدریس علم فقه، حدیث و تفسیر را یافت.



ثابت است به اینکه از برای هر شخصیتی غیر از انبیاء که معصوم هستند، نکات ضعف و قوت موجود بوده، هواداران و مخالفانی دارد که علامه ملا علی قاری هروی نیز از این امر مستثنی نیست، اما هواداران و توصیف کننده گان علامه موصوف نظر به منتقدینش زیاد بوده، و منتقدینش کم و ناچیز هستند، و خجسته باد از برای کسانی که شمار مخالفان و منتقدان شان کم هستند، و آنهایی که آن علامه بزرگوار را توصیف نموده اند، از جمله اعظام، افاضل و دانشمندان روزگار خود بوده اند، و او را به صفات حمیده توصیف نموده اند، که اسامی برخی شان چنین است:

- ۱ - محمد امین محبی صاحب کتاب خلاصه الاثر فی تراجم القرن الحادی عشر میگوید: علامه ملا علی قاری هروی عالم برجسته، یگانه روزگار، سرآمد محققین و برجسته مؤلفین بود، که وصفش را نمیتوان چنان که هست بیان نمود.
 - ۲ - عبدالملک عصامی در کتاب سمط النجوم العوالی فی انباء الاوائل والتوالی می نویسد: علامه ملا علی قاری هروی جامع علوم عقلی و نقلی، متشرح سنت نبوی و یکی از برجسته گان و بزرگان حفاظ بوده است.
 - ۳ - علامه ابن عابدین در رساله رفع التردد فی عقد الاصابع عندالتشهد می نویسد: ملا علی قاری هروی خاتمه القراء برگزیده فقهاء و محدثین و برجسته محققین و مدققین بوده است.
 - ۴ - امام عبدالحق لکهنوی در مقدمه کتاب التعلیق المجید مینویسد: علامه ملا علی قاری هروی صاحب علم باهر و فضل ظاهر بوده، و او را از جمله مجددین آورده است.
 - ۵ - شیخ عبدالستار دهلوی در کتاب ازهار البستان می نویسد: علامه ملا علی قاری هروی عالم شهر حرم و آگاه به علوم قرآن و سنت و در ان امام بوده است.
 - ۶ - شیخ محمد زاهد کوثری در رساله فقه اهل العراق و حدیثهم علامه ملا علی قاری هروی را در شمار بزرگان حفاظ و کبار محدثین از اصحاب ابو حنیفه و اهل مذهبش دانسته است.
 - ۷ - شیخ محمد ادربس کاندهلوی در کتاب التعلیق الصبیح می نویسد: علامه ملا علی قاری هروی محدث بزرگوار، دانشمند برجسته، شخصیتی آگاه و یگانه روزگار بوده است.
- اما بعضی از علماء بر او در باره برخی از مسائل انتقاد کرده اند. از جمله میگویند:
- ۱ - ملا علی قاری هروی بر بعضی از ائمه اعتراض داشته است.
 - ۲ - ملا علی قاری هروی بر آن بوده، که پدر و مادر رسول الله (ص) کافر از دنیا رفته اند.
 - ۳ - ملا علی قاری قدری تعصب مذهبی داشته است.
- که مطالب فوق قابل رد است:

- ۱ - قبول برخی از اقوال بعضی از ائمه و رد و تشکیک برخی دیگر از اقوال شان از طرف محقق و دانشمندی مثل ملا علی قاری هروی به معنای تعرض نیست، بلکه جستجو برای رسیدن به حقیقت است.
- ۲ - اما اینکه ملا علی قاری هروی را گمان بر این بوده که والدین رسول الله (ص) بر کفر مردند، از این جا ناشی می شود، که گمان کرده است که در فقه اکبر امام ابو حنیفه (رح) نگاشته شده است: (و والده رسول الله ص ماتا علی



الکفر.) ترجمه: والدین رسول الله(ص) بر کفر مردند. در صورتی که این اشتباه در نگارش بوده، و اصل آن چنین است: (و والده رسول الله ص ما ماتا علی الکفر.) ترجمه: والدین رسول الله(ص) بر کفر نمرند. چنانکه در بعضی از نسخ فقه اکبر کلمه ما در نگارش از جمله فوق افتاده است. و علامه ملا علی قاری هروی نیز در بعضی از مولفاته مطلب فوق را اذعان نموده، و اسلام والدین رسول الله(ص) را تأیید نموده است.

۳- ملا علی قاری هروی هیچ گونه تعصب مذهبی نداشته، و آراء و نظریات فقهاء اعم از حنفی و شافعی و دیگران را اگر اصح می دانسته می پذیرفته است.

ملا علی قاری هروی شخصیتی متدین، با تقوا، پرهیزگار، زاهد و عقیف بوده، و مانند امام ابو حنیفه، سفیان ثوری، فضیل بن عیاض، امام احمد بن حنبل و دیگر بزرگان دین با حکام تقریبی نداشت و از صاحبان قدرت دوری می جست، و هیچ گونه مال و مقامی را از حکام و عالمان سوء نمی پذیرفت، و از عمل دست خود زنده گی می کرد، بعضی از کسانی که شرح حال و زنده گی نامه او را نوشته اند، می نگارند: ملا علی قاری هروی در زادگاهش هرات که مرکز هنر و فن بود و در دوره تیموریان شهرت آن سامان به اوج خود رسیده بود، هنر خوشنویسی را از نزد اساتید برجسته هرات آن دوران آموخته، علاوه بر نزد شیخ حمدالله اماسی نیز آن هنر را مشق و تمرین کرده بود، و با این فن دسترسی کامل داشت، خط زیبای می نوشت، و خطوط اسلامی را بسیار زیبا کتابت می کرد، چنانکه او به یکی از زیبا نویسان عصر خود مبدل گردیده بود، او کتب و مصاحف را با خط زیبا و خوش نگارش می کرد، و آنرا می فروخت، و از آن بابت قوت و معاش خود را تهیه می نمود. چنانکه شیخ محمد طاهر کردی میگوید: ملا علی قاری خط را زیبا می نوشت، و سالی یک قرآن را نگارش می کرد، و از پول آن مخارج سالیانه خود را تأمین می نمود. و شیخ عبدالحق محدث دهلوی میگوید: ملا علی قاری مردی از اهل عجم بود، که خط بسیار زیبای داشت، و شیخ علی متقی نسخه از تفسیر جلالین را که او نگاشته بود، از نزدش به دوازده جدید (واحد پول آن دوران) خریداری نمود، حتی بعضی از مؤرخین می گویند: علامه ملا علی قاری هروی قسمتی از آن پول را نیز به فقرای حرم می داد.

شیخ محمد عبدالحلیم نعمانی می گوید: علامه ملا علی قاری هروی آدمی قانع بود، و از فروش کتبی که می نوشت، روزگارش را در حالت زهد و عفاف بسر می برد، و با کمی معاش قناعت داشت، او فردی بود که با مردم کمتر در هم می آمیخت، بسیار عبادت می کرد، و شدیداً تقوی داشت، و بیشتر علاقه داشت، که در عالم سر و نجوی بسر برد.

ملا علی قاری فقیه برجسته و محدثی متبحر بود، او را در ردیف علماء و صاحب نظران بزرگ در مکتب احناف آورده اند، و او مذهب فقهی احناف را بر اساس کتاب و سنت توضیح و تشریح نمود، و در فقه مذهب احناف را ترجیح می داد، و در آن پافشاری می کرد، و در مسئله ارسال یدین بر امام مالک اعتراضاتی داشت، از این جهت بعضی ها او را در مذهب متعصب گفته اند، اما علامه شوکانی میگوید: این اعتراضات وی نشانه از علو منزلت علمی و اجتهادی او است.

بسیاری از بزرگان و علماء ملا علی قاری را بعنوان یکی از مجددین قرن یازدهم میدانند، علامه عبدالحی لکهنوی میگوید: شیخ شهاب الدین رملی و علامه ملا علی قاری هروی از مجددین قرن یازدهم هجری قمری هستند.



علامه ملا علی قاری از عرفان و تصوف نیز بهره کامل داشت، و مراحل سلوک و تزکیه باطن را در سلسله نقشبندیه طی نموده بود، شیخ سلیمان انفق میگوید: ملا علی قاری در مذهب حنفی و در طریقت نقشبندی بود. علامه ملا علی قاری هروی بقول صحیح در ماه شوال سال ۱۰۱۴ هجری قمری در مکه مکرمه وفات یافت، و در جنت المعلی دفن گردید. شیخ عبدالستار در نشانی قبرش میگوید: در قسمت اول در راه رو دست چپ همانجا که بطرف حجون می رود، علامه شیخ ملا علی قاری هروی دفن است.

میگویند: وقتی خیر وفات ملا علی قاری هروی به علماء مصر رسید، در جامع الازهر بر وی نماز جنازه غیابی خواندند، و محفل یاد و بودی بر پا کردند، که در آن بیش از چهار هزار نفر گرد آمده بودند، خداوند امام ملا علی قاری هروی (رح) را بیامرزد، و بهشت را جایش بگرداند، و او را همنشین نبین، صدیقین و شهداء بسازد، و از خداوند (ج) میخواهیم که ما را از علوم ملا علی قاری هروی بهره مند سازد.

از ملا علی قاری هروی نویسنده گان بسیاری در کتب خویش نام برده اند، که تعدادی از آنها قرار ذیل اند:

۱ - نجم الدین الغزی محمد بن محمد متوفی سال ۱۰۶۱ هجری قمری در کتاب لطف السمر و قطف الثمر من تراجم اعیان القرن الحادی عشر.

۲ - حاجی خلیفه متوفی سال ۱۰۶۷ هجری قمری در کتاب کشف الظنون عن اسامی الکتب و الفنون .

۳ - محمد بن ابی بکر چلبی متوفی سال ۱۰۹۳ هجری قمری در کتاب جواهر الدرر فی اخبار القرن الحادی عشر.

۴ - عبدالملک بن حسین عصامی مکی شافعی متوفی سال ۱۱۱۱ هجری قمری در کتاب سمط النجوم والعوالی فی انباء الاوائل والتوالی .

۵ - قطب الدین ولی الله بن عبدالرحیم عمری دهلوی متوفی سال ۱۱۶۷ هجری قمری در کتاب الانتباء فی سلاسل اولیاء الله و اسانید وارثی رسول الله.

۶ - محمد بن علی شوکانی متوفی سال ۱۲۵۰ هجری قمری در کتاب البدر الطالع بمحاسن من بعد القرن السابع.

۷ - محمد امین بن عمر حسینی معروف به ابن عابدین متوفی سال ۱۲۵۲ هجری قمری در کتاب عقود اللالی فی الاسانید العوالی.

۸ - احمد قطان در کتاب تنزیل الرحمات علی من مات.

۹ - محمد بن عابد سندی در کتاب المواهب اللطیفة علی مسند الامام ابی حنیفة.

۱۰ - محمد بن عبدالحی لکهنوی متوفی سال ۱۳۰۴ هجری قمری در کتاب الفوائد البهیة من تراجم الحنیفة مع التعليقات السنیة، موصوف در کتاب دیگرش بنام التعليق الممجد علی مؤطا (سنن) الامام محمد نیز ذکر علامه ملا علی قاری را آورده است.

۱۱ - محمد بن حسن سنبلی متوفی سال ۱۳۰۵ هجری قمری در کتاب تنسیق النظام فی مسند الام.

۱۲ - عبدالرحمن بن محمد کزبری متوفی سال ۱۲۲۱ هجری قمری در کتاب ثبت الکزبری.

- ۱۳ - محمد یاسین بن محمد عیسی فارانی مکی متوفی سال ۱۴۱۱ هجری قمری در کتاب ثبت الکزبری الصغیر.
- ۱۴ - صدیق حسن قنوجی متوفی سال ۱۳۰۷ هجری قمری در کتاب اتحاف النبلاء المتقین و نیز در کتاب التاج المکمل من جواهر طراز الاخر و الاول.
- ۱۵ - محمد بن جعفر کتانی متوفی سال ۱۳۴۵ هجری قمری در رساله المستطرفه لیان مشهور کتب السنه المشرفه.
- ۱۶ - حسین بن محمد سعید بن عبدالغنی مکی حنفی در کتاب ارشاد الساری الی مناسک ملا علی قاری.
- ۱۷ - اسماعیل پاشا بغدادی متوفی سال ۱۳۳۹ هجری قمری در کتاب ابضاح المکنون فی الذیل علی کشف الظنون و نیز در کتاب هدیة العارفین.
- ۱۸ - عبدالله بن مراد متوفی سال ۱۳۴۳ هجری قمری در کتاب مختصر نشرالنور فی تراجم افاضل مکه من القرن العاشر الی القرن الرابع عشر.
- ۱۹ - عبدالستار بن عبدالوهاب دهلوی متوفی سال ۱۳۵۵ هجری قمری در کتاب مائده الفضل والکرم الجامعه لتراجم اهل الحرم المکی و نیز در کتاب ازهار البستان فی طبقات الاعیان.
- ۲۰ - محمد طاهر بن عبدالقادر کردی مکی متوفی سال ۱۴۰۰ هجری قمری در کتاب تاریخ الخط العربی و ادابه.
- ۲۱ - محمد عبدالحلیم بن عبدالرحیم چشتی در کتاب البضاعه المزجاء لمن یطالع المرقاه فی شرح المشکاه.
- ۲۲ - محمد عبدالحق دهلوی متوفی سال ۱۳۳۳ هجری قمری در کتاب زادالمتقین.
- ۲۳ - جمیل بیک بن مصطفی بن محمد حافظ بن عبدالله باشا العظم متوفی سال ۱۳۵۲ هجری قمری در کتاب عقودالجوهر فی تراجم من لهم خمسون تصنیفا فمائده فاکتر.
- ۲۴ - کارل بروکلیمان متوفی سال ۱۹۵۶ میلادی در کتاب تاریخ ادب العربی.
- ۲۵ - خیرالدین بن محمود بن محمد بن علی بن فارس زرکلی متوفی سال ۱۳۹۶ هجری قمری در کتاب اعلام.
- ۲۶ - عمر رضا کحاله متوفی سال ۱۴۰۷ هجری قمری در کتاب معجم المؤلفین.
- ۲۷ - خلیل ابراهیم قوتلای در رساله ماستری اش زیر عنوان امام ملا علی قاری هروی و تاثیر وی در علم حدیث. بعضی دیگر از مولفین نیز در مقدمات کتب خویش از علامه ملا علی قاری یاد اوری نموده اند: مانند شیخ عبدالفتاح ابوغده سوری متوفی سال ۱۴۱۷ هجری قمری در مدینه منوره در مقدمه کتاب المصنوع فی صناعه الموضوع. و شیخ خلیل محی الدین المسیس مفتی منطقه زحله و بقاع لبنان در مقدمه کتاب شرح مسند امام ابو حنیفه. و تعدادی دیگر نیز ذکر او را آورده اند.
- اما مؤلفات امام علامه ملا علی قاری هروی را که فردی قاری، محقق، فقیه، متکلم، محدث، لغوی و نحوی بوده، زیاد گفته اند، تا جائیکه بعضی از آگاهان میگویند: از یکی از نواده گان علامه ملا علی قاری در مکه مکرمه شنیده شده، که گفته است: پدر بزرگ ما را سیصد تالیف بوده، که همگی را برای اولادش وقف نموده، و شرط وی این بوده، که مانع



استنساخ آنها نشوند. موصوف در علوم مختلفه از قبیل تفسیر، حدیث، فقه، قرائت، اصول فقه، علم کلام، میراث، تصوف، تاریخ، طبقات، تراجم، ادب، لغت، صرف و نحو تالیفاتی دارد، که اسامی برخی از تالیفات وی قرار ذیل است:

- ۱- اتحاف الناس بفضل ابن عباس.
- ۲- الاجوبه المحرره.
- ۳- الاحادیث القدسیه.
- ۴- الاب فی رجب المرجب، آنرا مؤسسه مکتب اسلامی در سال ۱۹۹۲ میلادی به چاپ رسانیده است.
- ۵- اربعون حدیثا فی فضائل القرآن.
- ۶- الاستثناس بفضائل ابن عباس، آنرا مؤسسه دارالصحابه به چاپ رسانیده است.
- ۷- الاسرار المرفوعه فی الاخبار الموضوعه فی الحدیث، آنرا مؤسسه دارالقلم و مؤسسه الرساله به چاپ رسانیده اند.
- ۸- الاصطناع فی الاضطباع.
- ۹- الاصول المهمه فی حصول المئمه.
- ۱۰- اعراب القاری علی اول باب البخاری.
- ۱۱- الاعلام لفضائل بیت الله الحرام.
- ۱۲- الانباء بان العصاء من سنن الانبیاء.
- ۱۳- انوار الحجیج فی اسرار الحج، آنرا مؤسسه دار البشائر در سال ۱۹۹۰ میلادی به چاپ رسانیده است.
- ۱۴- انوارالقران و اسرارالفرقان فی التفسیر.
- ۱۵- بدایه السالک فی نهایت المسالک فی شرح المناسک.
- ۱۶- بهجه الانسان و مهجه الحيوان.
- ۱۷- فعل الحيوان.
- ۱۸- بیان فعل الخیر اذا دخل مکة من حج عن الغیر، و آنرا مؤسسه بولاق در سال ۱۲۸۷ هجری قمری چاپ نموده است.
- ۱۹- البینات فی تباین بعض الایات.
- ۲۰- التائبیه فی شرح التائبیه لابن القری.
- ۲۱- التبیان فی بیان ما فی لیلۃ النصف من شعبان و لیلۃ القدر فی رمضان.
- ۲۲- التجرید فی اعراب کلمه التوحید و ما يتعلق بها من التمجید، آنرا مؤسسه دارالصحابه للتراث به چاپ رسانیده است.
- ۲۳- تحسین الاشاره.
- ۲۴- تحفه الحبيب فی موعظه الخطيب.



- ۲۵ - تحقيق الاحتساب في تدقيق الانتساب.
- ۲۶ - تزيين العبادة في ذيل تحسين الاشارة.
- ۲۷ - تسليمة الاعمى عن بليدة العمى، آنرا مؤسسه دارالصحابه للتراث در سال ۱۹۹۰ به چاپ رسانيده است.
- ۲۸ - تشييع فقهاء الحنفية في تشييع سفهاء الشافعية.
- ۲۹ - التصريح في شرح التسريح، آنرا مؤسسه دار عمار للنشر در عمان به سال ۱۹۹۲ ميلادى به چاپ رسانيده است.
- ۳۰ - تطهير الطوية في تحسين النبوة، آنرا مؤسسه دارالصحابه للتراث و مكتب اسلامى به چاپ رسانيده اند.
- ۳۱ - تعليقات القارى على ثلاثيات البخارى.
- ۳۲ - التهدين ذيل التزيين على وجه التبيين.
- ۳۳ - جمع الاربين في فضل القران المبين.
- ۳۴ - جمع الوسائل في شرح الشماثل، آنرا مصطفى بابى حلبى در سال ۱۳۱۷ هجرى قمرى به چاپ رسانيده، و در كتاب هديدة العارفين صفحه ۷۵۳ از وي نام برده شده است.
- ۳۵ - حاشية على تفسير الجلالين سماه الجمالين.
- ۳۶ - حاشية على فتح القدير.
- ۳۷ - حاشية على مواهب اللدنية.
- ۳۸ - حدود الاحكام.
- ۳۹ - الحرز الثمين للحصن الحصين لابن الجزرى، آنرا مكتبه ميرى در مکه مكرمه به سال ۱۳۰۴ هجرى قمرى چاپ نموده است.
- ۴۰ - الحزب الاعظم والورد الافحم، آنرا مؤسسه استانه در سال ۱۲۶۳ هجرى قمرى و مؤسسه بولاق در سال ۱۳۰۴ هجرى قمرى چاپ نموده اند.
- ۴۱ - الحظ الاوفر في الحج الاكبر، آنرا ندوة العلماء لكهنو هند در سال ۱۳۹۱ هجرى قمرى چاپ نموده است.
- ۴۲ - الدررة المضية في الزيارة المصطفوية، آنرا مؤسسه بولاق در سال ۱۲۸۷ هجرى قمرى و مؤسسه دارالصحابه للتراث چاپ نموده اند.
- ۴۳ - دفع الجناح و خفض الجناح في فضائل النكاح باربعين حديثا، آنرا مكتب اسلامى و مكتبة الصفحات الذهبية چاپ نموده اند.
- ۴۴ - الذخيرة الكثيرة في رجاء المغفرة للكبيرة، آنرا مكتب اسلامى چاپ نموده است.
- ۴۵ - ذيل الرسالة الوجودية في نيل مسئلة الشهودية.
- ۴۶ - ردالفصوص.
- ۴۷ - رسالة الاقتداء في صلاة للمخالف.



- ۴۸ - رسالة البرة في الهرة.
- ۴۹ - الزبدة في شرح قصيدة البردة، آنرا دانشگاه لیدن کشور هالند چاپ نموده است.
- ۵۰ - رسالة المصنوع في معرفة الموضوع در علم حدیث.
- ۵۱ - سلاله الرسالة في ذم الروافض من اهل الضلالة.
- ۵۲ - شرح ابيات ابن المقرئ، آنرا مؤسسه قراات چاپ نموده است.
- ۵۳ - شرح الجامع الصغير للسيوطي.
- ۵۴ - شرح حزب البحر.
- ۵۵ - شرح رسالة البدر الرشيد في الفاظ الكفر.
- ۵۶ - شرح الرسالة القشيرية.
- ۵۷ - شرح صحيح مسلم.
- ۵۸ - شرح الشفاء للقاضي عياض.
- ۵۹ - شرح مختصر المنار لابن حبيب الحلبي في الاصول در چند جلد.
- ۶۰ - شرح الوقاية في مسائل الهداية.
- ۶۱ - شرح الهداية للمرغيناني.
- ۶۲ - شفاء السالك في ارسال مالك، آنرا مؤسسه مكتب اسلامي در سال ۱۹۹۰ هجري قمری چاپ نموده است.
- ۶۳ - شم العوارض في ذم الروافض، آنرا مؤسسه دارالصحابه للتراث در سال ۱۹۹۰ ميلادی چاپ نموده است.
- ۶۴ - صلوات الجوائز في صلاة الجنائز.
- ۶۵ - ضوء المعالي في شرح منظومه بدء الامالي، مطبوعه عامريه در سال ۱۳۰۲ هجري قمری و نیز در دمشق عبدالطيف فرفور آنرا چاپ نموده اند.
- ۶۶ - الصنيعه الشريفه في تحقيق البقعة المنيفه.
- ۶۷ - الطواف بالبيت و لو بعد الهدم.
- ۶۸ - العفاف عن وضع اليد في الطواف.
- ۶۹ - العلامات البيئات في فضائل بعض الايات.
- ۷۰ - عمدة الشمائل.
- ۷۱ - فتح الاسماع في شرح السماع.
- ۷۲ - فتح باب الاسعاد في شرح قصيدة بانث سعاد.
- ۷۳ - فتح باب العناية لشرح كتاب النقاية، آنرا مكتبة الشركة در شهر قازان (پایتخت تاتارستان) در سال ۱۳۲۲ هجري قمری چاپ نموده است.



- ۷۴- فتح الرحمن بفضائل شعبان.
- ۷۵- فرائد القلائد علی احادیث شرح العقائد، آنرا مکتب اسلامی در سال ۱۹۹۱ میلادی به چاپ رسانیده است.
- ۷۶- فرالعون ممن یدعی ایمان فرعون، آنرا مکتبه مصریه به سال ۱۳۸۳ هجری قمری به چاپ رسانیده است.
- ۷۷- الفصل المعمول فی الصف الاول.
- ۷۸- فصول المهمة فی حصول المتممة در فقه، آنرا مؤسسه مکتب اسلامی در سال ۱۹۹۱ میلادی به چاپ رسانیده است.
- ۷۹- فیض الفائض فی شرح الروض الرائض.
- ۸۰- قوام الصوم للقیام بالصیام.
- ۸۱- القول الحقیق فی موقف الصدیق.
- ۸۲- القول السدید فی خلف الوعید، آنرا مؤسسه دارالصحابه للتراث در سال ۱۹۹۲ به چاپ رسانیده است.
- ۸۳- کشف الحذر عن حال الخضر، آنرا مؤسسه دارالقلم دمشق در سال ۱۹۹۱ میلادی چاپ نموده است.
- ۸۴- لب لباب المناسک فی نهاية المسالک.
- ۸۵- لسان الاهتداء فی بیان الاقتداء.
- ۸۶- مبین المعین فی شرح الاربعین، آنرا مطبعه جمالیه در قاهره به سال ۱۳۲۷ هجری قمری به چاپ رسانیده است.
- ۸۷- المختصر الاوفی فی شرح الاسماء الحسنی.
- ۸۸- المرتبة الشهودیة فی منزلة الوجودیة، که بعنوان رساله ای در باره وحدة الوجود در استانبول ترکیه در سال ۱۲۹۴ هجری قمری چاپ گردیده است.
- ۸۹- المرقاة المفاتیح فی شرح مشکاة المصابیح، آنرا مطبعه میمنیه در سال ۱۳۰۹ هجری قمری و دار احیاء التراث العربی در سال ۱۹۹۱ میلادی چاپ کرده اند.
- ۹۰- المسلك الاول فیما تضمنه الكشف للسيوطی.
- ۹۱- المسلك المتقسط فی المنسک المتوسط، که آنرا تحت عنوان ارشاد الساری الی مناسک ملا علی القاری مصطفی بای حلبی در سال ۱۳۰۳ هجری قمری و مؤسسه دارالفکر مکه مکرمه در سال ۱۳۳۰ هجری قمری چاپ نموده اند.
- ۹۲- المسئلة فی شرح البسملة.
- ۹۳- المشرب الوردی فی مذهب المهدی، آنرا مطبعه محمود شاهین در قاهره به سال ۱۲۷۸ هجری قمری چاپ نموده است.
- ۹۴- مصطلحات اهل الاثر علی نخبة الفكر لابن حجر.
- ۹۵- المعرفة النساک فی معرفة المسواک، آنرا مؤسسه مکتب اسلامی چاپ نموده است.
- ۹۶- المقالة العذبة فی العمامة والعذبة.
- ۹۷- مقدمة السالمة فی خوف الخاتمة.



- ۹۸- منح الروض الازهر فی شرح الفقه الاکبر، آنرا دار الکتب علمیه در سال ۱۴۰۴ هجری قمری چاپ نموده است.
- ۹۹- المنح الفکرية على مقدمة الجزرية.
- ۱۰۰- المورد الروی فی مولد النبوی.
- ۱۰۱- المعدن العدنی فی فضل اویس القرنی، آنرا در استانبول به سال ۱۳۰۷ هجری قمری چاپ کرده اند.
- ۱۰۲- الناموس فی تلخیص القاموس للفیروزآبادی.
- ۱۰۳- نزهة الخاطر الفاتر فی ترجمة الشيخ عبدالقادر الجیلانی، آنرا در باب عالی استانبول در سال ۱۳۰۷ هجری قمری چاپ کرده اند.
- ۱۰۴- النسبة المرتبة فی المعرفة والمحبة.
- ۱۰۵- النعت المرصع فی المجنس والمسجع.
- ۱۰۶- الهيئة السنیات فی تبیین احادیث الموضوعات.
- ۱۰۷- الهيئة السنیة العلیة على ابيات الشاطبية.
- ۱۰۸- الرائية فی الرسم.
- ۱۰۹- الاثمار الجنية فی اسماء الحنیفیه.
- ۱۱۰- الاحادیث القدسیة الاربعینة، آنرا مؤسسه استانه در سال ۱۳۱۶ هجری قمری به چاپ رسانیده است.
- ۱۱۱- ادلة معتقد ابی حنیفة فی ابوی الرسول(ص).
- ۱۱۲- الازهار المنثورہ فی الاحادیث المشهوره، آنرا موسسه مکتب سلفیه در مکه مکرمه به چاپ رسانیده است.
- ۱۱۳- الاستدعاء فی الاستسقاء، آنرا موسسه مکتب اسلامی در سال ۱۹۹۰ میلادی به چاپ رسانیده است.
- ۱۱۴- اقتداء الحنیفیه بالسادة الشافعية.
- ۱۱۵- تخريج احادیث شرح عقائد النسفیة.
- ۱۱۶- تزئین العبارة لتحسين الاشارة، آنرا مؤسسه دارالصحابه للتراث به همراه رسائل ابن عابدین در سال ۱۹۹۰ میلادی به چاپ رسانیده است.
- ۱۱۷- حاشیة على شرح الجعبری للقصيدة الشاطبية.
- ۱۱۸- الحزم الاعظم و الورد الافخم لانتسابه و استناده الى الرسول الاکرم(ص).
- ۱۱۹- رسالة فی بیان صفة مزاح النبی(ص).
- ۱۲۰- رسالة فی الجمع الصلاتین.
- ۱۲۱- رسالة فی حماية مذهب الامام ابی حنیفة.
- ۱۲۲- رسالة فی الرد من نسه الى تنقیص الامام الشافعی.
- ۱۲۳- رسالة فی الرد على من ذم مذهب الامام ابی حنیفة.



- ۱۲۴ - رساله فی مسائل الامامة.
- ۱۲۵ - رساله فی ما يتعلق بلبلة النصف من شعبان، آنرا موسسه بولاق در سال ۱۳۰۷ هجری قمری چاپ نموده است.
- ۱۲۶ - رساله مشتمله علی احادیث الصحیحة لخروج المهدي.
- ۱۲۷ - سم القوارض فی ذم الروافض، آنرا کلیة الشرقیه پیشاور چاپ نموده است.
- ۱۲۸ - شرح شاطیبة، آنرا مطبعه عامریه در سال ۱۳۰۲ هجری قمری چاپ نموده است.
- ۱۲۹ - شرح نخبة الفکر، آنرا دارالکتب علمیه در سال ۱۳۹۸ هجری قمری چاپ نموده است.
- ۱۳۰ - شرح الشفا فی حقوق المصطفی، آنرا موسسه بولاق در سال ۱۲۷۵ هجری قمری و مطبعه عثمانیه در سال ۱۳۱۹ هجری قمری و موسسه الازهر مصر در سال ۱۳۲۷ هجری قمری چاپ نموده اند.
- ۱۳۱ - شرح عین العلم و زین الحلم، آنرا موسسه دارالمعرفه چاپ نموده است.
- ۱۳۲ - شرح مسند الامام ابی حنیفة، آنرا مؤسسه دارالکتب علمیه در سال ۱۴۰۵ هجری قمری چاپ نموده است.
- ۱۳۳ - شرح مغنی اللیب من کتب الاعراب.
- ۱۳۴ - صلاة الاستسقاء، آنرا مؤسسه دارالصحابه للتراث چاپ نموده است.
- ۱۳۵ - الفتح الربانی فی شرح تصریف الزنجانی، انرا مکتبه عامریه در استانبول ترکیه در سال ۱۲۸۹ هجری قمری چاپ نموده است.
- ۱۳۶ - الکلام علی تحریم سماع الاغانی، انرا مؤسسه دارالصحابه للتراث به چاپ رسانیده است.
- ۱۳۷ - مناقب الامام الاعظم و اصحابه.
- ۱۳۸ - المنح الذکریة بشرح المقدمة الجزریة، انرا دار احیاء الکتب العربیه مصر در سال ۱۳۴۴ هجری شمسی چاپ نموده است.
- ۱۳۹ - الناسخ والمنسوخ من الحدیث.
- ۱۴۰ - الوقوف بالتحقیق علی موقف الصدیق.
- ۱۴۱ - رساله المصنوع فی معرفة الحدیث الموضوع، انرا مطبعه دار محمدی در شهر لاهور به سال ۱۳۱۵ هجری قمری، در حلب به تحقیق شیخ عبدالفتاح غده به سال ۱۳۸۹ هجری قمری و در بیروت به سال ۱۳۹۸ هجری قمری چاپ نمودند.
- ۱۴۲ - تفسیر قران کریم در سه مجلد.
- ۱۴۳ - شرح مشکلات مؤطاء امام مالک.
- ۱۴۴ - تعلیق علی بعض اداب المریدین عبدالقادر سهروردی.
- ۱۴۵ - فی خزانه الرباط.
- ۱۴۶ - سیره شیخ عبدالقادر گیلانی.



- ۱۴۷ - الناموس در قاموس.
۱۴۸ - شرح اربعین نوؤی.
۱۴۹ - تذکره الموضوعات.
۱۵۰ - چهل حدیث قدسی.
۱۵۱ - شرح قصیده بدء الامالی در توحید.
۱۵۲ - رساله الرد علی ابن العربی فی کتابه الفصوص بالحلول و الاتحاد.
۱۵۳ - شرح کتاب عین العلم المختصر من الاحیاء.
۱۵۴ - فتح الاسماع فیما يتعلق بالسماع من الكتاب والسنة و قول الائمة.
۱۵۵ - توضیح المبانی.
۱۵۶ - الرد علی القائلین بوحده الوجود.
۱۵۷ - الاحادیث القدسیة الاربعینیة الجوینی.
۱۵۸ - فیض المعین.
۱۵۹ - الاحادیث القدسیة الاربعینیة لعبدالعزیز مختار.
۱۶۰ - ارشاد الساری فی المناسک.
۱۶۱ - رساله فی ترکیب لا اله الا الله.
۱۶۲ - حکم سب الشیخین و غیرهما من الصحابه.
مقدمه مرقاة المفاتیح شرح مشکوٰة المصابیح
کشف الظنون جلد پنجم صفحه ۶۰۰، ۶۰۱ و ۶۰۲
تاریخ ادبیات ایران جلد پنجم بخش اول صفحه ۱۵۸ و ۱۵۹
به نقل از تاریخ عالم ارای صفوی صفحه ۳۴۶
لغت نامه دهخدا جلد یازدهم صفحه ۱۶۲۶۱
سایت مکتبه الشامله و سایت دائره المعارف اعجاز علمی در قران و حدیث